

A. de Haas, *De wetten van het treurspel. Over ernstig toneel in Nederland, 1700-1772* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1997; Hilversum: Verloren, 1998, xv + 350 blz., f69,-, ISBN 90 6550 604 7).

Na tijden van voorspoed lijkt verval onvermijdelijk. Zo werd de bloei van de zeventiende-eeuwse Republiek gevolgd door een periode waarin het op veel gebieden tegen zat. Het economisch hoogtepunt was voorbij, vijandelijke invasies vormden een voortdurende bedreiging, en dichters met de kwaliteiten van Hooft, Huygens en Vondel waren er ook al niet meer. Anna de Haas doet in haar proefschrift *De wetten van het treurspel. Over ernstig toneel in Nederland, 1700-1772* een verdienstelijke poging deze periode van verval in een nieuw licht te bezien.

Literatuuronderzoekers houden zich sinds de negentiende eeuw vooral met de eerste eeuw van de Renaissance bezig: de Gouden Eeuw die — grofweg gezegd — een aanvang nam met 'Het Bosken' van Jan van der Noot (1570) en die eindigde met de dood van Vondel (1679). In recenter jaren heeft ook de literatuur van de Verlichting wetenschappelijke aandacht weten te trekken, bijvoorbeeld resulterend in studies van literatuurwetenschapper Kloek en historicus Mijnhardt naar de leesrevolutie aan het eind van de achttiende eeuw. De letterkunde uit het begin van die eeuw is echter vrijwel onbestudeerd. Het oeuvre van boerenzoon Poot was dertig jaar geleden het onderwerp van de dissertatie van Schenkeveld-Van der Dussen, en daarna is er nog het een en ander geschreven over Wellekens, maar daarmee zijn de uitzonderingen wel genoemd.

Een argument voor dit gebrek aan belangstelling is altijd gevonden in de saaiheid van de periode 1700-1770, de eeuw van het classicisme. Het was een tijd waarin orde, wetmatigheid en regelmaat de boventoon voerden. Zozeer trachtte men het schrijven van literatuur te reguleren en te rationaliseren, dat je je af kunt vragen of zelfs een genie als Vondel er onder de dwang van de voorschriften wel in geslaagd zou zijn iets van blijvende waarde te maken. De betrokken literatoren geloofden zelf in ieder geval heilig in de werking van regelgeving. Het classicisme is de ultieme poging invallende gedachten, impulsieve formuleringen en uitwaaiende redeneringen tot strakke schoonheid terug te brengen.

De Haas' proefschrift beschrijft de zoektocht naar de regels voor één literair genre in die tijd, dat van het treurspel. De tussen 1700 en 1770 geschreven treurspelen zelf worden tegenwoordig zo oninteressant gevonden dat er nu maar een enkel stuk in moderne editie verkrijgbaar is. Maar de opvattingen *over* die stukken blijken de moeite waard te zijn. In het onderzoek van De Haas naar de theorievorming ontvouwt zich immers de visie van dichters op het leven, de maatschappij en hun dichterlijke taak.

De Haas behandelt de toneelopvattingen in een thematische opzet: hoe dacht men over het kernbegrip 'waarschijnlijkheid'? Wat deed men met de eenheid van respectievelijk tijd, plaats en handeling? Hoe bereikte men in de stukken zowel interne als externe 'gevoeglijkheid', decorum volgens zowel de sociale conventies van de tijd waarin het stuk speelde als volgens de mores van het publiek? De toneelschrijvers hebben alles tot in detail willen regelen: er waren voorschriften voor de stofkeuze, voor het aantal en de opkomst van de personages, voor de toelaatbaarheid van terzijdes en monologen, voor de aaneenschakeling van de verschillende scènes, voor de keuze van de titel, voor de zedelijke inhoud, voor de al dan niet op het toneel vertoende gruwelen en spektakels, et cetera, et cetera.

Zorgvuldig reconstruerend achterhaalde De Haas de wetten en voorschriften, gebruikmakend van een enkele volledig poëtische tekst of verhandeling, maar veel vaker werkend met relatief losstaande opmerkingen in voorredes van de treurspelen. Opvallend in dit overzicht is het stilzwijgen van de toneeldichters over de capaciteiten en talenten die een dichter zou moeten hebben om tot mooie stukken te komen. Kunst werd maakbaar geacht; hoe beter de voorschriften, des te beter ook het eindresultaat.

Al archiverend en categoriserend heeft De Haas een nuttig naslagwerk tot stand gebracht. De hoofdttekst en de noten bieden veel informatie, die overzichtelijk geordend is. Wel vroeg ik me al lezend af of de samenstelling van het materiaal niet teveel gedictieerd is door de uitgangspunten van de periode die De Haas bestudeert. Er lijkt gestreefd te zijn naar de regelmaat en volledigheid die de achttiende eeuw zelf kenmerkt', de studie is daarom soms wel erg opsommend van karakter. Ook blijft een aantal interessante aspecten van het treurspel buiten beschouwing. In het besluit concludeert De Haas zelf dat het toneel pas na 1770 van zijn klassieke, classicistische grondslagen beroofd zou worden. De door haar gereconstrueerde wetten zouden er eerst voor moeten verdwijnen: 'Daartoe moest ook de werkelijkheid van mens en maatschappij erkend worden als een waardig vervangster van een algemene, geabstraheerde waarheid van de wereld' (279).

De Haas doelt hier op het idealiserende karakter van de literatuur, dat pas verdween toen de Verlichting voet aan de grond kreeg. De overgang nu tussen classicisme en Verlichting vindt plaats in de periode die De Haas in dit proefschrift beschrijft, in de jaren zestig-zeventig van de achttiende eeuw. We zien van de overgangsverschijnselen waarmee dit gepaard ging weinig terug in het gepresenteerde materiaal. Daarvoor lijken meerdere oorzaken aan te wijzen. Ten eerste is het materiaal thematisch, en niet chronologisch gerangschikt. Eventuele ontwikkelingen, en die zijn er mijns inziens zeker, vallen zo moeilijk waar te nemen. Ten tweede wordt de theorie nergens aan de praktijk gerelateerd. Nu kan een gebied dat door zo weinigen onderzocht is natuurlijk niet in een keer blootgelegd worden. Maar toch had ik meer aandacht voor de koppeling theorie en praktijk, of voor de koppeling theorie en publieke waardering, op prijs gesteld. Er staat nu, ergens terloops in het boek, geschreven dat de productie van treurspelen na ongeveer 1740 sterk afnam. In feite betekent dat dat er vanaf dat moment bijna uitsluitend getheoretiseerd, en nauwelijks meer echt geproduceerd werd. Hoe kwam dat? Vonden dichters dat het genre niet voldoende ruimte en mogelijkheden bood? Was het publiek niet langer bereid de classicistische stukken te gaan zien? Zijn van die verschuiving in waardering ook sporen in de theorievorming terug te vinden? Zo niet, dan zou het verval van het eens zo toonaangevende genre zich zonder protest van dichters voltrokken hebben. Dat lijkt me onwaarschijnlijk, maar ondenkbaar is het toch ook weer niet. Graag had ik hier meer over gelezen. Maar de eerste schreden zijn gezet. De Haas zal er hopelijk meer op laten volgen.

Els Stronks

L. J. Boon, *'Dien godlosen hoop van menschen' . Vervolging van homoseksuelen in de Republiek in de jaren dertig van de achttiende eeuw*, I. Schöffner, e. a., ed. (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 1997, 415 blz., f59,-, ISBN 90 6707 442 X).

Tussen de doctoraalscriptie van Leo Boon ('Dien godlosen hoop van menschen', 1969) en dit posthuum verschenen werk, dat dezelfde hoofdtitel draagt en dat zijn dissertatie had moeten worden, is een lange periode verstreken. Tijdens zijn leven moest Boon het onderzoek voor zijn proefschrift grotendeels onderbreken toen hij in dienst trad bij ZWO, de voorganger van NWO. Na zijn overlijden, in 1986, heeft zijn promotor Schöffner met anderen het onvoltooide manuscript aangevuld en bewerkt.

Het door Boon verzamelde materiaal over de grote strafvervolging van 'sodometen' die in 1730 in de Republiek losbarstte, is in een zestal hoofdstukken (2 tot en met 7) chronologisch gegroepeerd. In hoofdstuk 2 ('De Utrechtenaren') wordt verhaald van de storm die opsteek na een aangifte door de custos van de Utrechtse Domtoren, Josua Wils, in januari van het ge-